

MARKETING

ILMIY, AMALIY VA OMMABOP JURNAL

INNOVATSIYA

SAVDO

RAQAMLI

MARKETING

BIZNES

TADQIQOT

BRENDING

№4-SON

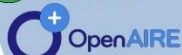
2025-YIL, APREL

9710 xalqaro daraja

№240874

ISSN: 3060-4621

Member of
Crossref

OPEN

ACCESS

JURNALNING MAQSADI

Tadbirkorlik-biznes faoliyatini tashkil etishning marketing asoslarini, yo'nalishlari, echimlari, vositalarini yaratish va rivojlantirish

ALOQA UCHUN MA'LUMOTLAR

TEL: (97) 783-84-64

VEB-SAYT

www.marketingjournal.uz

ELEKTRON POCHTA:

info@marketingjournal.uz

TELEGRAM BOT:

[@marketinjournalbot](https://t.me/marketinjournalbot)

TELEGRAM KANAL:

<https://t.me/tdiumarketingjournal>

MUASSIS

“Tadbirkor va ishbilarmon” MCHJ

JURNALNING ILMIYLIGI

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining **2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

INDEKSATSIYA

BOSH MUHARRIR

Xakimov Ziyodulla Axmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Yusupov Muxamadamin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor;

TAHRIR HAY'ATI:

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori;

Ergashxodjayeva Shaxnoza Djasurovna, i.f.d., prof., TDIU Marketing kafedrasini mudiri;

Soliyev Axmadjon Soliyevich, i.f.d., NaMTI Marketing kafedrasini professori;

Ikramov Murad Akramovich, i.f.d., TDIU Marketing kafedrasini professori;

Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich, i.f.d., prof., TDIU Iqtisodiy xavfsizlik kafedrasini mudiri, Xalqaro statistika instituti kengashi doimiy a'zosi;

Zarova Elena Viktorovna, i.f.d., G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti professori, Xalqaro statistika instituti kengashi doimiy a'zosi

Akramov Tohir Abdurahmonovich, i.f.d., TDIU Marketing kafedrasini professori;

Ostonaqulova Gulsaraxon Muhammadyoqub qizi, i.f.d., TDIU Marketing kafedrasini professori;

Samadov Asqarjon Mishomovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori;

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxo'ja qizi, i.f.n., dots., TDIU Kengash kotibi;

Sobirov Azizbek Avazbekovich, PhD., TDIU Marketing kafedrasini dotsenti;

Sadikov Shoxrux Shuxratovich, PhD, dots., TIU Departament boshlig'i;

Musyeva Shoirazimovna, i.f.n., SamISI Marketing kafedrasini professori;

Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li, PhD., TDIU Marketing kafedrasini dotsenti;

Djurabayev Otobek Djurabayevich, i.f.d., TDIU Innovatsion menejment kafedrasini dotsenti;

Karimova Shirin Zoxid qizi, PhD, TDIU Axborot texnologiyalari kafedrasini katta o'qituvchisi;

Usmonov Bunyod Aktam o'g'li, PhD, TDIU Moliyaviy tahlil kafedrasini v.b.dotsenti;

Dehqonov Burxon Rustamovich, PhD., TDIU Ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etish bo'limi bosh mutaxassisi;

Turobova Hulkar Rustamovna, PhD., BuxDU, Yashil iqtisodiyot va agrobiznes kafedrasini dotsenti;

Mullabayev Baxtiyarjon Bulturbaevich, DSc., Namangan muhandislik-qurilish instituti dotsenti;

Fayzullayev Javlonbek Sultonovich, DSc., TDIU, Yashil iqtisodiyot kafedrasini dotsenti;

Aliyev Yashnarjon Egamberdiyevich, DSc., TDIU, "Iqtisodiy va moliyaviy xavfsizlik" kafedrasini professori

Bobojonov Azizjon Babaxanovich, DSc, TDIU, "Raqamli iqtisodiyot" kafedrasini dotsenti

Allayarov Shamsiddin Amanullayevich, DSc, prof., TDIU, "Savdo ishi" kafedrasini mudiri

Jumaev Olimjon Sadulloevich, DSc, Raqobat siyosati va iste'molchilar huquqlari tadqiqotlari markazi direktori

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., Alfraganus universiteti "Menejment va marketing" kafedrasini mudiri

Kucharov Abrorjon Sobirjanovich, TDIU biznes boshqaruvi va logistika kafedrasini professori

Nazarova Ra'no Rustamovna, TDIU "Yashil" iqtisodiyot kafedrasini mudiri, Iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Elektron nashr 720 sahifa. E'lon qilishga 2025-yil 30-aprelda ruxsat etildi

MUNDARIJA

XORAZM VILOYATIDA INVESTITSIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI EKONOMETRIK BAHOLASH.....	9
Otajanov Umid Ablullayevich	
SANOAT KORXONALARIDA ENERGIYA MANBALARIDAN SAMARALI FOYDALANISHNING ILMIY-NAZARIY JIHATLARI	21
Nazarova Ra'no Rustamovna, Najmiddinov Yahyo Fazliddin o'g'li	
TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA "IQTISODIYOT" YO'NALISHLARINING SAMARADORLIGINI EKONOMETRIK BAHOLASH.....	32
Bayhonov Baxodir Tursunbayevich, Saydullayeva Saodat Abdumajitovna	
XALQARO FRANSHIZALAR FAOLIYATI RIVOJLANISHINING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI.....	44
Xodjayev Anvar Rasulovich	
RAQOBAT SHAROITIDA ISHLAB CHIQUARISH KORXONALARIDA MAHSULOT SIFATINI OSHIRISH YO'LLARI	56
Saidov Mash'al Samadovich, Soliyev Rahmatjon	
ТУРИСТСКИЙ РЫНОК УЗБЕКИСТАНА: ЦЕЛЕВОЙ ПОРТРЕТ КИТАЙСКОГО ТУРИСТА	63
Голышева Е.В. , Мурадова Л.Т.	
MINTAQADA MEHNAT RESURLARI DINAMIKASINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISHNING XORIJIY TAJRIBALARI	78
Kurbanov Feruz Pirnazarovich	
O'ZBEKISTONDA ICHKI TURIZM FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA TRANSPORT INFRATUZILMASINI TASHKIL ETISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH	87
Turopov Maqsudjon Asatillo o'g'li	
KADRLAR TANLOVINING AUTSORSING TIZIMIGA ASOSLANGAN YANGI BOSQICHINI AMALIYOTGA JORIY ETISH ISTIQBOLLARI	97
Isroilov Islomiddin Kamoliddin o'g'li	
O'ZBEKISTONDA TURISTIK OQIM MAVSUMIYLIGI BARQARORLIGINI BOSHQARISHNING ASOSIY XUSUSIYATLARI	104
Fayazov Muxiddin Sobirovich	
KO'SHMAS MULKNI BOSHQARISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	113
Mirdjalilova Dildora Shuxratovna	
QURILISH MATERIALLARI ISHLAB CHIQUARISH KORXONALARINI BOSHQARISHNING XORIJIY TAJRIBALARI	127
Raximov Ilyos Ikramovich	
O'ZBEKISTONDA TURIZM TARMOQLARINI SINERGETIK RIVOJLANTIRISH ASOSIDA BOSHQARUV MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	137
Saidova Dilfuza Abdufattohovna	

ISHLAB CHIQARISH KORXONALARIDA BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI	147
Tohirxo‘jayeva Dilafro‘z Toir qizi, Saidov Mash‘al Samadovich	
ELEKTRON TIJORATDA QADOQLASH VA YETKAZIB BERISH TIZIMINI SAMARALI TASHKIL ETISH YO‘LLARI.....	157
Ismoilova Gulnora Fayzullaevna, Xusnora Pardaboyeva	
TADBIRKORLIK MUHITINI YAXSHILASH ORQALI AHOLI UCHUN YANGI DAROMAD IMKONIYATLARINI YARATISH	164
Normurodov Xusan Eshmaxmatovich, Nutfullayev Shohrux Mexli o‘g‘li	
ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ В УСЛОВИЯХ КОНКУРЕНЦИИ.....	171
Икрамов Мурат Акрамович, Буриев Хаким Тошимович, Файзуллаев Шухрат Шерали Угли	
О‘ZBEKISTONDA SOLIQ ISLOHOTLARINING BIZNESGA TA‘SIRI.....	178
Normurodov Xusan Eshmaxmatovich, Kaxramanova Sevda Shamsiddin qizi	
OZIQ-OVQAT SANOATINING RIVOJLANISHIGA OMILLAR TA‘SIRINI BAHOLASH	184
Tursunova Dilnavoz Davron qizi	
О‘ZBEKISTONDA CHIQINDILARNI QAYTA ISHLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	193
Xotamov Ibodullo Sadulloyevich	
SUN‘IY INTELLEKTNII ELEKTRON TIJORATDAGI O‘RNI	204
Shaislamova Muazzamxon Raximxodjaevna, Shayzoqova Munisa Meliqo‘zi qizi	
TO‘QIMACHILIK KORXONALARIDA KIMYO TOLALARI ISHLAB CHIQARISH ASOSIDA YUQORI QO‘SHILGAN QIYMAT YARATISH ISTIQBOLLARI.....	210
Raximov Furqat Jalalovich	
UMUMIY OVQATLANISH XIZMATLARINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARINI BAHOLASH	224
Rahimov Abdihakim Muhammadiyevich	
ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ МАРКЕТИНГОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ НА РАЗВИТИЕ КАНАЛОВ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОДУКЦИИ (НА ПРИМЕРЕ ООО “SAMARKAND-APPAREL”).....	232
Мусаева Шоира Азимовна	
SANOATDA ISHLAB CHIQARISHGA YO‘NALTIRILGAN INVESTITSİYALARINING IQTISODIY MOHIYATI VA ILMIY-METODOLOGIK ASOSLARI.....	242
Qorabayev Shuhratjon Axmadjonovich	
QORAMOLCHILIKNI RIVOJLANTIRISHDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN TARKIBIY-MIQDORIY O‘ZGARISHLAR TAHLILI	250
Otaxonova Odinaxon Inomovna	
SANOAT TOVARLARI IMPORTI O‘RNINI BOSISH SIYOSATI — IQTISODIYOTNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING MUHIM OMILI SIFATIDA.....	260
Muratova Shohista Nimatullayevna	

MINTAQAVIY OZIYQ-OVQAT BOZORINING SHAKLLANISHINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI.....	270
Mirtoev Axrorbek Abdulpattovovich	
MINTAQALAR IJTIMOY-IQTISODIY RIVOJLANISHIDAGI NOMUTANOSIBLIK LARNI ILMIY TAHLIL QILISHGA NAZARIY YONDASHUV LAR.....	278
Ismoilov Alisher Jobir o'g'li	
AHOLIGA YUK TASHISH XIZMATINI KO'RSATISH STRATEGIYASI.....	285
Ergasheva Muxabbat Abdusamatovna, Nuritdinov Jaloliddin Djamolovich	
SANOAT KORXONALARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH ASOSIDA ITQISODIY SAMARADORLIKNI OSHIRISH.....	293
Donayeva Feruza Burxon qizi	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ISHSIZLIK DARAJASINING STATISTIK TAHLILI.....	302
Chintemirova Diyora Shuxrat qizi, Akbarova Barno Shuxratovna	
MINTAQADA TABIIY RESURLARDAN FOYDALANISHNING IQTISODIY-EKOLOGIK RIVOJLANISHGA TA'SIRINI BAHOLASH	308
Sapaev Maxsudbek Karimovich	
SOLIQ TO'LOVCHILAR FAOLIYATINI SEGMENTLASH ASOSIDA SOLIQ XAVFLARINI ANIQLASH VA BAHOLASHNING AMALIY YONDASHUV LARI	315
Elbaeva Muqaddas Rashidovna	
BANK AKTIV LARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI	321
Absamatov Anvar Ergashevich	
LOGISTIKADA OMBORXONA XO'JALIGI FAOLIYATINI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH	329
Boymatov O'tkirbek Tilovmurod o'g'li	
MAHALLALAR UCHUN UZOQ MUDDATLI RAQAMLI TRANSFORMATSIYA STRATEGIYASI: ZAMONAVIY TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR	336
Kurbonbekova Mohichehra Turabjanovna, Ostonoqulova Gulsaraxon Muhammadyoqub qizi, Eshpulatova Muazzam Barnoyevna, Muzaffarova Dilbar Mamalatif qizi	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TIJORAT BANKLARINING QIMMATLI QOG'OZLAR BOZORIDA EMISSION FAOLIYATI TAHLILI	352
Mutalova Malika Saydullayevna	
KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING BARQAROR RIVOJLANISHINI BAHOLASHGA YONDASHUV LAR	359
Norboyev Sarvar Azodovich	
MAISHIY KIMYO TOVARLARI B2B BOZORIDA SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA TAQSIMOT KANALLARINI SAMARALI TASHKIL ETISH.....	365
Ro'ziyeva Farzona Komiljon qizi	

O‘ZBEKISTONDA KICHIK KORXONA VA MIKROFIRMALARNING RIVOJLANGANLIK DARAJASINI STATISTIK BAHOLASH.....	375
Sharipov Ixtiyor Baxtiyorovich	
GLOBAL RAQOBAT SHAROITIDA UMUMIY OVQATLANISH KORXONALARI RIVOJLANISHINING ILMIY-NAZARIY JIHATLARI	384
Tashnazarov Sur’atjon Abdullayevich	
INTEGRATING UZBEKISTAN STATE BUDGET STRATEGIES WITH FINANCIAL LITERACY FOR ECONOMIC PROSPERITY.....	389
Tursunqulov Ravshan Abdulxay o‘g‘li, Saydaqulov Ravshan Aliboyevich	
O‘ZBEKISTONDA MICE TURIZMI UCHUN KADRLAR TAYYORLASH VA SERVIS SIFATI MUAMMOLARI	398
Xalimova Fayyoz Nafasovna	
O‘ZBEKISTONDA IQTISODIY BARQARORLIKKA ERISHISHDA ISTIQBOLLI DRAYVER SOHALARNING O‘RNI.....	405
Xolbozorov Muzraf Yusup o‘g‘li	
OZIQ-OVQAT BOZORI KONYUNKTURASINI BAHOLASH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH	417
Abduraxmonov Adxamjon Sultonboyevich	
KORXONADA INQIROZGA QARSHI BOSHQARISH STRATEGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘NALISHLARI	426
Dadaboyev Tulqinjon Yusupjonovich, Kamolov Faxriddin Xusniddin o‘g‘li	
HUDUDLAR IQTISODIY XAVFSIZLIGINI BAHOLASHNING XALQARO AMALIYOTI VA O‘ZBEKISTONDAGI HOLATI.....	435
Madraximov Umirbek Muxammadovich	
KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH VA BOSHQARUV MEKANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH	443
Mullabayev Baxtiyarjon Bulturbayevich, Fayzullayev Ulug‘bek Tursunbayevich	
SANOAT KORXONALARIDA SAMARALI KORPORATIV BOSHQARUV ASOSIDA RAQOBAT USTUNLIGINI SHAKLLANTIRISH YO‘LLARI	451
Shakirova Gulbaxor Sharipdjanovna	
ZAMONAVIY ELEKTROTEXNIKA SANOATINING GLOBAL MIQYOSDAGI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI.....	461
Sultonova Xilola Jamolutdinovna	
MODALAR BIZNESIDA “YASHIL BREND” MARKETING STRATEGIYALARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI.....	468
Ziyayeva Shaxlo Shoakbar qizi	
MINTAQADA TURIZM SOHASINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA IJTIMOY MEDIA MARKETINGIDAN FOYDALANISH (XORAZM VILOYATI MISOLIDA).....	476
Bekjanov Dilmurad Yuldashovich, Samandarova Mohinur Qadamboy qizi	
REKLAMADA ISHONTIRISH VA KREATIV XABAR STRATEGIYASI	488
Safarov Alisher Yunusaliyevich	

O‘ZBEKISTONDA HUDUDIY IQTISODIY RIVOJLANISH: MARKAZ VA CHEKKA HUDUDLAR O‘RTASIDAGI FARQLAR.....	500
Tojiyeva Muhabbatxon Mansurjon qizi, Hoshimov Islomxon Ilyorjon o‘g‘li	
KORXONALAR AYLANMA MABLAG‘LARDAN SAMARALI FOYDALANISH YO‘LLARI.....	514
Burxanov Aktam Usmanovich	
INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA AHOLI DAROMADLARINI DIVERSIFIKATSIYALASH OMILLARI.....	522
Qurbanov Ulug‘bek Erkinovich, Baxtiyorov Barxayotjon Azizjon o‘g‘li	
SANOAT KORXONALARIDA KAPITAL MABLAG‘LARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI	530
Muxtarov Maxmudjon Marifovich	
PAXTA-TO‘QIMACHILIK KLASSTERLARNING EKSPORT SALOHIYATINI OSHIRISHNING MARKETING STRATEGIYALARI.....	537
Satvoldiyev Ulug‘bek Kamilovich	
TOZALIK VOSITALARI ISHLAB CHIQARUVCHI SANOAT KORXONALARIDA MARKETING STRATEGIYASINI JORIY ETISH IMKONIYATLARI	545
Baqoyeva Dilfuza Maqsud qizi	
TOVAR-MODDIY ZAXIRALAR HISOBINI MHXS ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH	555
Mavlyanova Dilobar Maxkamovna	
XORAZM VILOYATIDA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARIDAN FOYDALANISH HOLATI VA UNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSIYALARNING AHAMIYATI	567
Xolmuratov Xolilla Sariyevich	
LATVIYADA SOLIQ REYTINGI TIZIMI: FISKAL INTIZOM VA HALOL BIZNESNI RIVOJLANTIRISH AMALIYOTI.....	586
Abdullayev Zafarbek Safibullayevich	
РОЛЬ АРОМАМАРКЕТИНГА В ФОРМИРОВАНИИ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ ПРИВЯЗАННОСТИ К БРЕНДУ	603
Кутбитдинова Мохигул Иноятовна, Матризаева Диларам Юсупбаевна	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITDA AKT SOHASINI RIVOJLANTIRISHGA TA‘SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI.....	612
Toshmatov Salohiddin Zayniddinovich	
TRANSPORT XIZMATLARI KO‘RSATISHNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI VA TAMOYILLARI	617
Rajabov Qurbon Sulaymonovich	
XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB QILISHDA HORIJIY MAMLAKATLAR STRATEGIYALARIDAN FOYDALANISH	626
Radjabov Bunyod Abduxalilovich	
QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARI ORQALI EKSPORT SALOHIYATINI OSHIRISH IMKONIYATLARI.....	635
Qalandarova Gulshoda Nazirjon qizi	

MINTAQADA MOLIYAVIY XIZMATLAR KO'RSATISHNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI VA TAMOYILLARI	644
Jo'rayev Shermat Isroilovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SHAHAR AGLOMERATSIYALARI UCHUN EKOLOGIK-GEOLOGIK TADQIQOTLARDA ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLARI	651
Irgashev Shavkatbek Turdiyevich	
QURILISH MATERIALLARI SANOATIDA SIFAT MENEJMENTI TAMOYILLARI ASOSIDA ISHLAB CHIQUARISHNI TASHKIL ETISH	661
Haqberdiev Ulug'bek Nasrullo o'g'li	
HUDUDLARNING IJTIMOIIY-IQTISODIY TABAQALASHUV DARAJASINI STRATEGIK TARTIBGA SOLISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH....	671
Ibragimov Baxrom Baxodirovich	
SUG'URTA XIZMATLARI BOZORIDA RAQOBAT MUHITINING SHAKLLANISHI VA UNI KUCHAYTIRISH STRATEGIYALARI	679
Umirov Abdisalom To'rayevich	
O'ZBEKISTONDA IPOTEKA KREDITINI MOLIYALASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI.....	686
Abdullayev Muhammadsodiq Isroil o'g'li	
QISHLOQ XO'JALIGI BUXGALTERIYASIDA BIOLOGIK AKTIVLARLARNI TAN OLISH MEZONLARI VA UNING KLASSIFIKATSIYASI.....	694
Tursunkulova Gulchiroy Burxonovna	
QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASIDA QURILISH MATERIALLARI SANOATI RIVOJLANISHINING ISTIQBOLLARI	702
Fayzullayev Jonibek Mambetsaliy o'g'li, Ollayorov Behruzбек Sardor o'g'li	
AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA RAQAMLI KORPORATIV BOSHQARUV MODELLARINI TAKOMILLASHTIRISH: XALQARO STANDARTLAR VA MILLIY AMALIYOT TAHLILI	709
Ismailov Allayor Rashidovich	

TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA "IQTISODIYOT" YO'NALISHLARINING SAMARADORLIGINI EKONOMETRIK BAHOLASH

Bayhonov Baxodir Tursunbayevich

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va
texnologiyalar universiteti
(DSc) Professori

E-mail: b.bayxonov@tift.uz

Saydullayeva Saodat Abdumajitovna

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va
texnologiyalar universiteti
(PhD) dotsenti

E-mail: s.saydullayeva@tift.uz

Annotatsiya

Mazkur tadqiqotda ta'lim xizmatlari bozorida "Iqtisodiyot" yo'nalishlarining samaradorligi zamonaviy ekonometrik usullar asosida baholanadi. Ishda kadrlar tayyorlash sifati, bitiruvchilarning mehnat bozoridagi holati, ularning ish haqi darajasi va bandlik ko'rsatkichlari asosiy o'zgaruvchilar sifatida tanlanadi. Panel ma'lumotlar asosida qurilgan regressiya modellari orqali ta'lim sifati bilan iqtisodiy natijalar o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilinadi. Tadqiqotda statistik ahamiyatlilik, multikolinearlik va avtokorrelyatsiya kabi muhim ekonometrik muammolar hisobga olingan. Olingan natijalar asosida iqtisodiy ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: ekonometrik tahlil, iqtisodiy ta'lim, samaradorlik ko'rsatkichlari, mehnat bozori, panel ma'lumotlar, regressiya modeli, bandlik darajasi, ta'lim xizmatlari bozori

Аннотация

В данном исследовании оценивается эффективность образовательных услуг в направлении «Экономика» на основе современных эконометрических методов. В работе в качестве основных переменных рассматриваются качество подготовки кадров, положение выпускников на рынке труда, уровень их заработной платы и показатели занятости. С помощью регрессионных моделей, построенных на основе панельных данных, анализируется взаимосвязь между качеством образования и экономическими результатами. В исследовании учтены такие важные эконометрические проблемы, как статистическая значимость, мультиколлинеарность и автокорреляция. На основе полученных результатов разработаны научно обоснованные предложения по повышению эффективности экономического образования.

Ключевые слова: эконометрический анализ, экономическое образование, показатели эффективности, рынок труда, панельные данные, регрессионная модель, уровень занятости, рынок образовательных услуг.

Abstract

In this study, the effectiveness of "Economics" areas in the educational services market is assessed based on modern econometric methods. The main variables in the work are the quality of personnel training, the position of graduates in the labor market, the level of their wages, and employment indicators. Using regression models built on panel data, the relationship between the quality of education and economic results is analyzed. The study considers important econometric problems such as statistical significance, multicollinearity, and autocorrelation. Based on the obtained results, scientifically based proposals aimed at increasing the effectiveness of economic education are being developed.

Keywords: econometric analysis, economic education, performance indicators, labor market, panel data, regression model, employment rate, education services market

KIRISH

Jahon ta'lim xizmatlari bozori 2021-yildagi 2882,52 milliard dollardan 2022-yilda 590,74 milliard dollarni tashkil qildi va 2023-yilda bu ko'rsatkich 613,88 milliard dollarni tashkil etishi kutilib, yillik o'sish sur'ati (CAGR) 3,9 % ni tashkil qiladi. Ta'lim binolari bozori 2027-yilda CAGR 2,6 % da 679,80 milliard dollarga yetishi kutilmoqda[1]. Ushbu statistik ma'lumotlardan ko'rish mumkinki, hozirgi kunda butun dunyo miqyosida ta'lim xizmatlariga bo'lgan talab ortib bormoqda. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim xizmatlari bozorini o'rganish bo'yicha joriy va kelajakdagi ssenariylarini chuqur tahlil qilishni taqozo etadi.

Jahon iqtisodiyotida vaqtning har qanday nuqtasida, mintaqaviy tizimni rivojlantirishda ta'lim tizimini isloh qilish, uning istiqbolini belgilash va raqobatbardoshligini ta'minlash dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Shuningdek, oliy ta'lim tizimida ta'lim xizmatlarining asosiy yetkazib beruvchilari ta'lim bozorida taklif yaratadigan davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalaridir. Ta'lim oladigan va ta'lim xizmatlariga haq to'layotgan shaxslar talabni keltirib chiqaradi. Hukumat ushbu zanjirning asosiy elementi bo'lib qolmoqda. Dunyo miqyosida ta'lim muassasalari ta'lim marketingi xizmatlarini o'zlashtirmoqda. Buning sababi shundaki, ta'lim muassasalari xalqaro talabalarni jalb qilish va yollash, sifatni oshirish tashabbuslari bilan bir qatorda muammolarga duch kelmoqda. Aksariyat muassasalarda byudjet bilan bog'liq muammolar mavjud bo'lib, ular texnik yechimlarni tanlashni cheklaydi. Shuning uchun ta'lim bozorining rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish, muammo keltirib chiqaruvchi jarayonlarni oldindan ko'ra bilish, oliy ta'lim tizimida o'quv jarayonlari samaradorligini oshirishga qaratilgan tegishli boshqaruv qarorlari bilan tartibga solinadigan modellarni ishlab chiqishni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"[2] PF-5847-sonli farmonida O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini

rivojlantirish bo'yicha: oliy ta'lim tizimida kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash, malakasini oshirish va pedagoglarning ilmiy-innovatsion faoliyatini rivojlantirish bo'yicha ishlarni mazmunli va maqsadli tashkil etish yuzasidan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish, oliy ta'lim muassasalari faoliyati samaradorligini baholash va takomillashtirish bo'yicha ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish asosida ularni respublika oliy ta'lim muassasalari sharoitida qo'llash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish kabi ustuvor vazifalar belgilanganligi ushbu maqolaning dolzarb masalaga qaratilganligidan dalolat beradi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Oliy ta'lim tizimi faoliyatining fundamental oliy ta'lim xizmatlarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, ularni ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish tadqiqotlari bo'yicha taniqli xorijiy olimlar, jumladan G.S. Becker, *Capital. A Human*[3], N.V. Varghese, L. Buchert[4], O.O. Gokun[5], P. Klaus[6], J.Z. Sonmez[7], O. Shlikova[8] va boshqalar nazariy tadqiqot olib borganlar.

Oliy ta'limni rivojlantirish, qobiliyatga asoslangan holda inson kapitalini boshqarish muammolari, yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash hamda o'quv faoliyati natijalarini aniqlash masalalari bo'yicha Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi davlatlari olimlaridan O.L. Chulanova[9], L.I. Galkiv[10], Ye.N. Jilsov[11], A.I. Kovalev[12], G.V. Prisenko[13], O. Abashkina[14], D.S. Cherneyko[15], M.V. Korotkaya, Ye.D. Popova, G.K. Selevko[16] larning ilmiy ishlaridan o'rganish mumkin.

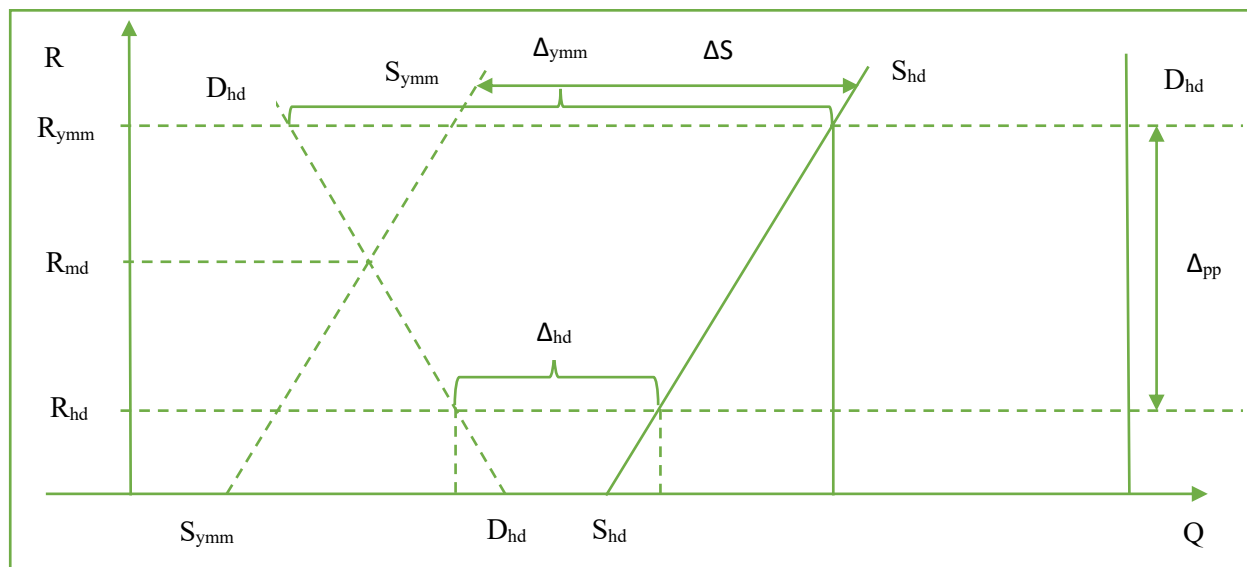
Ta'lim tizimida xizmatlar va innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish, innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish muammolari bo'yicha mahalliy iqtisodchi olimlardan A. Vaxabov, E. Imamov[17], Z.B. Qo'ziyev[18], R.J. Ishmuhammedov[19], X. Abdulkarimov[20], N. Zaripova[21], A.X. Eshboyev[22], A.S. Kucharov[23], B.D. Kalmetov[24], M. Tojiyev, B. Ziyomuxamedov, B.Sh. Usmonov[25] va boshqalarning ilmiy ishlarida tadqiq etilgan.

Ammo ushbu tadqiqotlarda aynan oliy ta'lim tizimida o'quv jarayonlari salohiyatini muvozanatli ko'rsatkichlar tizimi va uning samaradorligini oshirishni matematik modellashtirish hamda istiqbollari statistik jihatdan keng tadqiq etilmaganligi, mazkur dissertatsiya ishi mavzusini tanlash, uning maqsad va vazifalarini belgilashga asos bo'lib xizmat qildi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda ta'lim xizmatlari bozoridagi "ommaviy" hodisa asosan ta'lim xizmatlari bozorining potensial iste'molchilari, abituriyentlar va ularning otalarining mehnat bozoridagi vaziyat haqidagi tasavvurlari ta'siri bilan izohlanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalarida taqdim etilgan keng ko'lamli mutaxassisliklar va ta'lim dasturlari orasida juda cheklangan mutaxassisliklar to'plami bu, birinchi navbatda, "Huquq", "Iqtisodiyot", "Tibbiyot" va "Pedagogika" mutaxassisliklari uzoq vaqt davomida haddan tashqari doimiy talabga ega bo'lib kelmoqda.

Albatta, natijada ushbu mutaxassisliklarga davlat tomonidan byudjet buyurtmasi bo'yicha belgilangan o'rinlarni to'ldirish natijasida tashqi mustaqil test sinovlari natijalari va abituriyentlar tanlagan ustuvor yo'nalishlarga muvofiq eng yuqori o'tish ballari qo'yiladi. Ushbu hodisani tushuntirish uchun huquqshunoslar va iqtisodchilar xizmatlarini o'z ichiga olgan yuqori malakali mehnat bozoridagi talab hamda taklif egri chiziqlarini ko'rib chiqish mumkin (1-rasm).

1-rasm. Yuqori malakali mehnat bozorida muvozanatning shakllanishi¹

bu yerda: P — yuqori malakali mutaxassislarning ish haqi darajasi;

Q — mehnat bozoridagi mutaxassislar soni;

S — yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlanishning haqiqiy darajasi;

Symm — yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlashning kutilayotgan darajasi;

D_{hd} — yuqori malakali mutaxassislarga boʻlgan talabning haqiqiy darajasi;

R_{hd} — yuqori malakali mutaxassislarga haq to‘lashning haqiqiy darajasi;

Δ_{hd} — ish haqining haqiqiy darajasida yuqori malakali mutaxassislarning ortiqchaligi;

Δ_{pp} — yuqori malakali mutaxassislarga haq to‘lashning haqiqiy va kerakli darajasi o‘rtasidagi farq;

R_{md} — yuqori malakali mutaxassislar mehnatiga haq toʻlashning zaruriy muvozanat darajasi;

P_{ymm} - yuqori malakali mutaxassislarning ish haqi darajasi;

Δ_{ymm} — kerakli ish haqi darajasidagi yuqori malakali mutaxassisnlarga boʻlgan talab va taklif oʻrtasidagi farq;

ΔS — haqiqiy talab uchun yuqori malakali mutaxassislarning muvozanat va haqiqiy taklifi o'rtasidagi farq. Shuni ta'kidlash kerakki, S taklifning barcha ish haqi narxlari oralig'ida mavjud bo'lgan D talabidan oshadi, ya'ni bunda muvozanat nuqtasi mavjud emas. Buni ta'lim xizmatlariga bo'lgan talabni belgilaydigan taklif egri chizig'iga sezilarli ta'sir mavjudligi bilan izohlash mumkin. Ya'ni, bu jamiyatda

¹ Muallif ishlanmasi

nisbatan istalgan davlat xizmatchilarining korrupsiya daromadlari — R_{ymm} yoki uning rasmiy daromadlari darajasi.

Bunda yuqori malakali mutaxassislarga haq to'lashning haqiqiy darajasi — R_{hd} korrupsiya daromadlaridan sezilarli darajada past ($R_{hd} < R_{ymm}$) bo'ladi. Natijada, rasmiy ish haqi darajasida baholanishi mumkin bo'lgan yuqori malakali mutaxassislarning ortiqchaligi — Δ_{ymm} paydo bo'ladi. Mehnat bozoridagi bunday vaziyat taklifni ΔS ga kamaytirish va yuqori malakali mehnat bozorini muvozanat holatiga keltirishni davlat tomonidan tartibga solishni talab qiladi. Taklifning siljishi natijasida muvozanatli ish haqi darajasi P_{md} ($R_{hd} < R_{md} < R_{ymm}$) bilan muvozanat nuqtasi vujudga keladi.

Keltirilgan 1-rasmdagi yuqori malakali mehnat bozorida muvozanatning shakllanishini e'tiborga olgan holda, muhim davlat tomonidan tartibga solish vazifasi ta'lim xizmatlarining indikativ qiymatini belgilash bo'lishi lozim.

Biroq, turli xil amalga oshirish sharoitlarida ushbu tartibga solish vazifasining samaradorligini batafsilroq ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Buning uchun yuqorida keltirib o'tilgan usullardan foydalangan holda, "Iqtisodiyot" mutaxassisligining "Bakalavriat" kunduzgi ta'lim yo'nalishi bo'yicha Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti va Toshkent kimyo xalqaro universiteti, ya'ni 2024-yilda davlat va xususiy oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonlarining statistik tavsiflarini tahlil qilamiz.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi va aholining barqaror turmush farovonligini ta'minlash uchun oliy ta'lim qamrovini hamda samaradorligini oshirish hozirgi kunning dolzarb masalasi sirasiga kiradi. Tadqiqotlar shundan dalolat beradiki, bizgacha bo'lgan ko'plab bir qator tadqiqotlar "xarajat"ni hisoblashga, ya'ni oliy ta'limning shaxs va umuman davlat rivojlanishidagi ishtirokining miqdoriy yoki pul ifodasiga bag'ishlangan. Ta'lim oluvchilarning mikro-darajali yoki individual foydasiga kelsak, tahlillar shuni ko'rsatadiki, har bir qo'shimcha akademik ta'lim yili individual ta'lim daromadini 10 % ga oshiradi.

Olib borilgan tahlil natijalariga ko'ra, so'nggi 10 yil davomida ularning xarajatlari biroz oshdi. Ta'limning "qimmatroq" xarajatlari tendensiyasi daromad darajasi past bo'lgan mamlakatlarda ko'proq seziladi — iqtisodiy daromadning 10,9 %, o'rtacha darajasi — 10,7 %, yuqori darajasi — 7,4 %. Ta'limning makro darajada ta'sirini o'rganish shuni ko'rsatdiki, ekspertlarning hisob-kitoblariga ko'ra, eng rivojlangan mamlakatlarda bilim va ta'lim darajasining oshishi hisobiga milliy daromadning 60 % gacha o'sishi kuzatilmoqda. Ya'ni, jismoniy shaxslar uchun ta'lim bandlik, daromad, sog'liq va qashshoqlikni kamaytirishga yordam beradi. Jamiyat uchun esa bu uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, innovatsiyalarni rivojlantiradi, institutlarni mustahkamlaydi va ijtimoiy hamjihatlikni kuchaytiradi.

Iqtisodiy faoliyatda ta'limning ahamiyatini baholash usullaridan biri yalpi ichki mahsulotning ishlab chiqarishga nisbati asosida iqtisodiy faoliyat samaradorligini hisoblash uchun quyidagi formulani tavsiya etish mumkin:

$$T_k^t = \frac{YIM_k^t}{M_k^t} * 100 \quad (1)$$

YIM_k^t – t yilda iqtisodiy faoliyatning k-turini yalpi ichki mahsulot tarkibidagi ulushi;

M_k^t - t yilida iqtisodiy faoliyatning k-turdagi mahsulotning ishlab chiqarilishi. Iqtisodiy faoliyatning ayrim turlarining samaradorlik koeffitsiyentlarini hisoblash natijalari quyidagi 1-jadvalda keltirilgan (1-jadval).

1-jadval

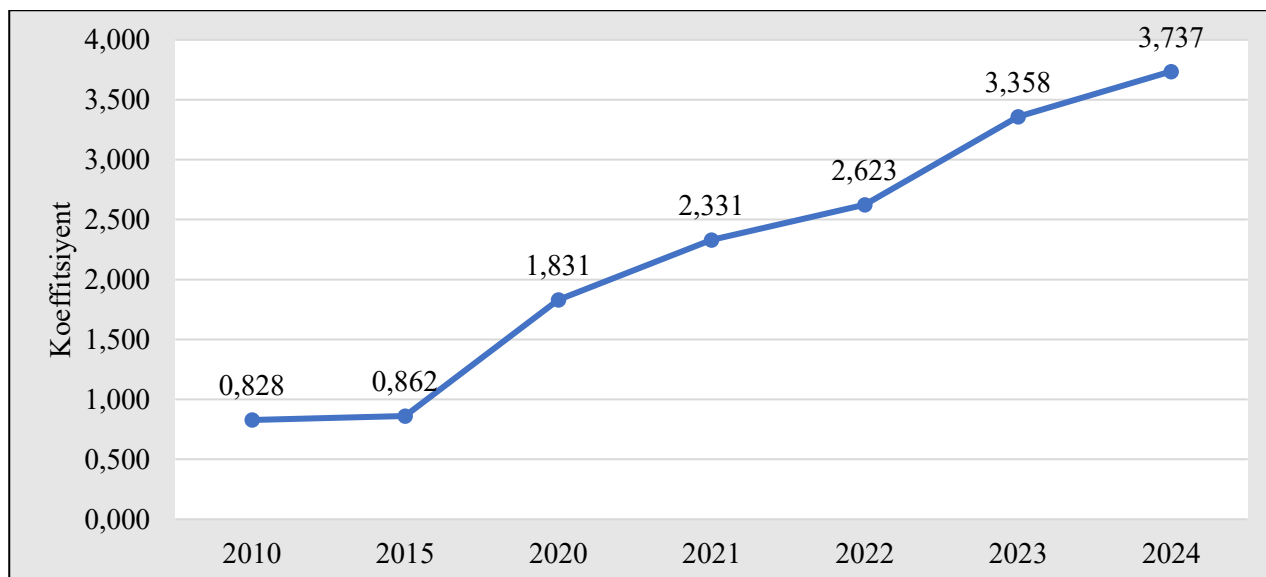
**Iqtisodiy faoliyat turlarining samaradorlik koeffitsiyentlari dinamikasi
(2010–2024-yillar, (%))¹**

Iqtisodiy faoliyatning ayrim turlari samaradorligini baholash (% da) Iqtisodiy faoliyat turi	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024	2024-yilda 2010-yilga nisbatan (+,-)
Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishi	1,053	1,094	0,811	0,844	1,620	1,900	2,305	1,252
Qishloq xo'jaligi mahsuloti	2,051	2,223	2,461	2,490	2,478	2,493	2,501	0,450
Qurilish ishlari	2,193	2,234	2,326	2,347	2,347	2,361	2,372	0,179
Xizmat ko'rsatishda bajarilgan ishlar	0,862	3,763	4,858	4,696	4,954	4,931	4,979	4,117
Ta'lim xizmatlari	0,828	0,862	1,831	2,331	2,623	3,358	3,737	2,909

1-jadvaldagi ma'lumotlarga ko'ra, biz ko'rib chiqilayotgan iqtisodiy faoliyat turlari orasida samaradorlik koeffitsiyentlarining yuqori qiymatlari xizmatlar ko'rsatish sohasida ishlaydigan, ya'ni o'zgaruvchan xarajatlarning past darajasi bilan ishlaydigan iqtisodiy faoliyat turlariga tegishli ekanligi haqida xulosa chiqarishimiz mumkin. Xususan, qishloq xo'jaligi, qurilish va xizmat ko'rsatish sohalari iqtisodiy faoliyatning past samaradorlik koeffitsiyentiga ega. Ta'lim faoliyatining samaradorligi esa tahlil qilinayotgan davrda ko'rib chiqilgan faoliyat turlari orasida eng yuqori ko'rsatkichga ega bo'lib, bu ta'limning yalpi ichki mahsulotga qaytish darajasi yuqori ekanligini tasdiqlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining mavzu doirasida keltirilgan 2010–2024-yillar davomidagi ma'lumotlaridan foydalangan holda ta'lim samaradorligi dinamikasini tahlil qilamiz. 2-rasmdagi ma'lumotlarga asosan, biz iqtisodiy faoliyat turi sifatida ta'lim samaradorligining to'liq dinamikasi haqida xulosa chiqaramiz (2-rasm).

¹ Muallif ishlanmasi

2-rasm. 2010–2024-yillar davomida ta’lim samaradorligi dinamikasi¹

Xususan, 2015–2020-yillarda ko‘rsatkichning 2,2 barobarga yaqin keskin o‘shishi kuzatilgan bo‘lsa, 2020–2021-yillarda 0,500535 ga oshdi, keyingi uch yilda, ya’ni 2022–2024-yillarda o‘rtacha 0,4925 ga o‘ydi. Shuni alohida ta’kidlash joizki, ta’lim samaradorligi koeffitsiyenti 2010–2016-yillar oralig‘ida o‘rtacha 0,84286 ni tashkil etib, 7 yil davomida deyarli o‘zgarmadi va 2016-yildagi 0,87049 dan 1,752974 ga oshib, 2024-yilda 3,737 ga yetdi. Ya’ni, ta’lim yalpi ichki mahsulot shakllanishida muhim omil bo‘lib, samaradorlik ko‘rsatkichlari iqtisodiy faoliyatning ayrim turlariga nisbatan eng yuqori ko‘rsatkichlardan biriga ega bo‘ldi.

Yuqorida keltirilgan uslubiyotga asosan, kirish parametrlari (ta’sir omillari) sifatida taklifga ko‘ra bitta o‘rni uchun o‘rtacha tanlov, mulkchilik shakli, profil yo‘nalishi, milliy oliy ta’lim muassasasining maqomi, shuningdek, joylashuvi va elita maqomi kabi parametrlar tanlab olindi. Bu yerda elitalik omili abituriyentlarning oliy ta’lim muassasasini o‘z bitiruvchilariga faqat ushbu ta’lim muassasasida erishish mumkin bo‘lgan afzalliklarni taqdim etishiga ishonchi bilan aniqlanadi. Ushbu afzalliklarga ishga qabul qilishda ish beruvchilarning qulay munosabati, davlat yoki biznes tuzilmalariga yaqin doiralarda foydali aloqalarga ega bo‘lish, talabalar turar joyi uchun yaxshi sharoitlar va fundamental fanlarni o‘qitish sifati kiradi.

Ushbu parametr model tajribalari bilan tasdiqlangan. Oliy ta’lim muassasalarining (OTM) profil yo‘nalishi oliy ta’lim muassasalarini shartli ravishda turli bilim sohalari bo‘yicha ilmiy tadqiqot yo‘nalishlari va mutaxassisliklari taqdim etiladigan “klassik” hamda “professional” ta’lim muassasalariga bo‘lish mumkin degan faraz asosida aniqlandi.

Quyidagi sun’iy o‘zgaruvchilardan foydalaniladi: joylashuv (Toshkent shahri – 1 yoki boshqa – 0), mulkchilik shakli (davlat – 1 yoki boshqa – 0), profil fokus (profil – 1 yoki boshqa – 0) va elitizm (elita – 1 yoki boshqa – 0). Taklif etilgan gipoteza va o‘rnatilgan miqdoriy qiymatlar yordamida 87 ta bitiruvchi talabalar o‘rtasida so‘rovnoma o‘tkazildi. Ushbu so‘rovnoma va olingan statistik ma’lumotlarni bir

¹ Muallif ishlanmasi

jinsli ko'rsatkichga keltirish maqsadida ularni vazn qiymatlaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo'lib, unga ko'ra quyidagi natijalar olindi (2-jadval).

2-jadval

Toshkent Kimyo xalqaro universitetining "Iqtisodiyot" ixtisosligi bo'yicha ta'lim xarajatlarning oliy ta'lim muassasalari faoliyatining asosiy parametrlariga bog'liqligi modelining xususiyatlari¹

Parametrlar	Koeffitsiyent	Standart xato	$t_{jad}=2.11$	R^2	$F_{jad}=0.37$	Muhimlik darajasi
Modelning muvofiqligi parametrlari	-	3,5	-	0,8532	12,30	0,05
Y- ozod had	10,1041	0,7148	14,13556	-	-	0,0034
OTM elitasi-x1	8,2372	2,3437	3,514614	-	-	0,0172
Manzil-x2	2,63824	0,8736	3,019963	-	-	0,0327
OTM profil markazi-x3	0,4834	0,1786	2,706607	-	-	Muhim emas
OTM mulkchilik shakli-x4	-1,1672	0,5257	-2,22028	-	-	0,0435
OTM dagi milliy holat-x5	1,8273	0,7317	2,497335	-	-	0,0481
Bitta o'rni uchun tanlov-x6	3,3912	0,8173	4,16004	-	-	0,0012

Bu jadvalda aniqlangan ozod had – 10,1 vazn qiymati (bundan keyingi o'rinlarda koeffitsiyent) ham muhim, chunki ta'lim muassasasida hech bir harakatsiz uning mavjud jamg'armasi borligini ifoda etadi. Bu, o'z navbatida, o'zgaruvchilarning nol qiymatida (afzalliklarga ega emas) va kam raqobat sharoitida ma'lum bir mutaxassislik bo'yicha o'qitishning kutilayotgan boshlang'ich qiymati sifatida talqin qilinishi mumkin.

Jadval qiymatlaridan ko'rinib turibdiki, elita maqomi ta'limning boshlang'ich qiymatiga 8,2 koeffitsiyent qo'shadi; Toshkent shahridagi joylashuvi – 2,6 koeffitsiyent; mulkchilik shakli esa oliy ta'lim muassasasini 1,2 koeffitsiyentga kamaytiradi; milliy maqomi – 1,8 koeffitsiyent; 1 ta o'rni uchun tanlovda qo'shimcha birlik esa 0,39 koeffitsiyentga tengligi aniqlandi.

Bundan quyidagi regressiya tenglamasini keltirib chiqarish mumkin:

$$y = 8.2x_1 + 2.6x_2 + 0.5x_3 - 1.2x_4 + 1.8x_5 + 4.4x_6 + 10.1$$

Ushbu 2-ekonometrik modelning berilgan parametrlari uning yetarli darajada adekvatligidan dalolat beradi: model ta'limning belgilangan qiymati tanlovining 85,3 % dispersiyasini tushuntiradi. t-statistika va Fisher mezonlari bo'yicha ham barcha parametrlar hamda tenglamaning o'zi ham ahamiyatli bo'lib, $\alpha = 0,05$ bo'yicha ishonchliligi ta'minlangan.

So'rovnoma natijalariga ko'ra, Toshkent kimyo xalqaro universiteti elita emas (o'zgaruvchi – 0), Toshkent shahrida joylashgan – 1, "Iqtisodiyot" mutaxassisligi

¹ Muallif ishlanmasi

bo'yicha ixtisoslashtirilmagan – 0, davlat mulk shakliga ega – 0, milliy maqomga ega – 1 va tanlovga ega – 2,3. Shunga ko'ra, doimiy regressiya muddatini hisobga olgan holda, so'rovnoma natijalari bo'yicha kirish vektori $\vec{x}(1; 0; 1; 0; 0; 1; 2,3)$, aniqlangan modelning kirish koeffitsiyentlari vektori $\vec{\beta}(10,1; 8,2; 2,6; 0,5; 1,2; 1,8; 0,4)$ ga tengligidan umumlashgan baholash usulidan foydalanish asosida Toshkent kimyo xalqaro universiteti uchun model qiymatini baholash quyidagi natijani ifoda etadi:

$$\hat{y}_{xu} = \vec{\beta} * \vec{x} = 10,1 + 8,2 * 0 + 2,6 * 1 + 0,5 * 0 - 1,2 * 0 + 1,8 * 1 + 4,4 * 2,3 = 24,62$$

Bu ko'rsatkich haqiqiy qiymatdan (21,9 koeffitsiyent) sezilarli darajada yuqori. Bu esa 2020-yilda shartnoma shartlari bo'yicha ta'lim narxidan, ya'ni belgilangan namunaviy qiymatdan sezilarli darajada oshib ketgan deb aytish mumkin. Agar shartnoma shartlari bo'yicha belgilangan ta'lim qiymatining oliy ta'lim muassasalarining xususiyatlariga bog'liqligiga yuqorida keltirilgan ekonometrik modelni ma'lum bir mutaxassislik bo'yicha ta'lim taklifini ifodalovchi model deb hisoblash mumkin bo'lsa, u holda talab mutaxassislik bo'yicha topshirilgan arizalar sonining o'qish to'lovlari kiritilgan oliy ta'lim muassasalari parametrlariga bog'liqligi ko'rinishida taqdim etilishi mumkin.

Ushbu holatga izoh beradigan bo'lsak, Toshkent kimyo xalqaro universiteti yangi tashkil etilgan oliy ta'lim maskani bo'lib, yangi binolar qurish va o'quv jarayonlari samaradorligini oshirish maqsadida texnika hamda tibbiyot yo'nalishlari bo'yicha tajriba mashg'ulotlari o'tkazilishi uchun asbob-uskunalar olib kirish xarajatlari hisobidan belgilangan me'yordan oshib ketishga olib kelgan.

Endi Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti bo'yicha olingan natijalar asosida "Iqtisodiyot" ixtisosligi bo'yicha ta'lim xarajatlarning oliy ta'lim muassasalari faoliyatining asosiy parametrlariga bog'liqligi bo'yicha ekonometrik tahlilni amalga oshiramiz (3-jadval).

3-jadval

Toshkent davlat iqtisodiyot universitetining "Iqtisodiyot" ixtisosligi bo'yicha ta'lim xarajatlarning oliy ta'lim muassasalari faoliyatining asosiy parametrlariga bog'liqligi modelining xususiyatlari¹

Parametrlar	Koeffitsiyent	Standart xato	tjad=2.11	R ²	Fjad=0.37	Muhimlik darajasi
Modelning muvofiqligi parametrlari	-	3,5	-	0,8532	12,30	0,05
Y- ozod had	18,1441	3,1485	2,76278	-	-	0,0146
OTM elitasi-x1	11,3421	2,12177	5,34558	-	-	0,0342
Manzil-x2	4,6835	1,8737	2,4996	-	-	0,0401
OTM profil markazi-x3	6,7324	2,1912	3,07247	-	-	0,0472
OTM mulkchilik shakli-x4	3,1273	0,8214	3,80728	-	-	0,0257
OTM dagi milliy holat-x5	5,2738	0,8931	5,90505	-	-	0,0014
Bitta o'rni uchun tanlov-x6	3,1243	1,2212	2,55839	-	-	0,0345

Jadval qiymatlariga ko'ra, shartnoma shartlari bo'yicha talabalarni o'qitish uchun byudjet mablag'laridan foydalanish imkoniyati haqidagi gipoteza haqiqatda

¹ Muallif ishlanmasi

tasdiqlanib, davlat oliy ta'lim muassasalariga kiruvchilarning o'rtacha hisobidan xususiy oliy o'quv yurtlari xarajatlarini 1,2 ko'effitsiyentga pasaytiradi. Chunki byudjet hisobida va shartnoma to'lovlarining kamligi ko'plab imkoniyati cheklangan oila farzandlarini davlat oliy ta'lim muassasalariga hujjat topshirishga undaydi, xususiy oliy ta'lim muassasalariga esa ta'lim olishdan hamda hujjat topshirishdan qaytaradi.

Jadval qiymatlariga ko'ra, Toshkent davlat iqtisodiyot universitetining elita maqomi ta'limning boshlang'ich qiymatini 11,3 ko'effitsiyentga, Toshkent shahridagi joylashuvi 4,7 ko'effitsiyentga, oliy ta'lim muassasasining mulkchilik shakliga egaligi 3,1 ko'effitsiyentga, milliy maqomga egaligi 5,3 ko'effitsiyentga, oliy ta'lim muassasasi profili bo'yicha 6,7 ko'effitsiyentga va 1 ta o'rin uchun tanlovda qo'shimcha birlik 3,1 ko'effitsiyentga tengligi aniqlangan bo'lib, bu holatdagi umumiy qiymat 52,4 ko'effitsiyentni tashkil etadi.

3-jadvaldagi ko'effitsiyentlar ustunidan foydalangan holda quyidagi regressiya tenglamasini hosil qilamiz:

$$y = 11,3x_1 + 4,7x_2 + 6,7x_3 + 3,1x_4 + 5,3x_5 + 3,1x_6 + 18,14$$

Olingan natijalarga ko'ra, Toshkent iqtisodiyot universiteti elita (o'zgaruvchi – 1), Toshkent shahrida joylashgan – 1, “Iqtisodiyot” mutaxassisligi bo'yicha ixtisoslashtirilgan – 1, davlat mulk shakliga ega – 1, milliy maqomga ega – 1 va tanlovga ega – 3,8. Shunga ko'ra, doimiy regressiya muddatini hisobga olgan holda, so'rovnoma natijalari bo'yicha kirish vektori $\vec{x}(1; 1; 1; 1; 1; 1; 3,8)$, aniqlangan modelning kirish ko'effitsiyentlari vektori $\vec{\beta}(18,14; 11,3; 4,7; 6,7; 3,1; 5,3; 3,1)$ ga tengligidan umumlashgan baholash usulidan foydalanish asosida Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti uchun model qiymatini baholash quyidagi natijaga teng bo'ldi:

$$\hat{y}_{Du} = \vec{\beta} * \vec{x} = 18,14 + 11,3 * 1 + 4,7 * 1 + 6,7 * 1 + 3,1 * 1 + 5,3 * 1 + 3,1 * 3,8 = 61,02$$

Aniqlangan ko'rsatkich qiymati haqiqiy qiymatdan (52,4 ko'effitsiyent) juda yuqori bo'lib, bu o'z navbatida universitetga moliyaviy mustaqillik maqomi berilganligi uchun sarflanayotgan mablag'larning oliy ta'lim tizimida o'quv jarayonlari samaradorligini oshirish maqsadida professor-o'qituvchilarni rag'batlantirish, xorijiy tajribalarni o'rganish maqsadida professor-o'qituvchilarni yuqori reytingga ega oliy ta'lim muassasalarida malaka oshirish va hamkorlikni yo'lga qo'yish, eng asosiysi, xorijiy professor-o'qituvchilarni jalb qilishga yo'naltirilayotganligi bilan izohlanadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, ekonometrik usullar yordamida “Iqtisodiyot” ixtisosligi yo'nalishi bo'yicha ta'lim xizmatlariga taklif etilgan talab va taklif modeli ta'lim xizmatlari narxini shakllantirishning obyektiv xususiyatlaridan tashqari (joylashuvi, davlat maqomi, byudjet o'rinlari soni va litsenziya hajmi, mulkchilik shakli) subyektiv omil — oliy ta'lim muassasalarini elitaga ham tasniflash lozimligi, bu esa, hisob-kitoblarga ko'ra, ta'lim xarajatlarini belgilashda asosiy omil ekanligi tasdiqlandi.

Miqdoriy eksperimentlar yordamida elita oliy o‘quv yurtlarini tanlash ma’muriyat nuqtai nazaridan ham, abituriyentlar nuqtai nazaridan ham yuqori darajada ekanligi tasdiqlandi. Eng asosiysi, davlat oliy ta’lim muassasalari tomonidan demping narxлари strategiyasidan foydalanish haqidagi taxminlar tasdiqlanganligi sababli, davlat va xususiy ta’limning raqobatbardosh sharoitlarini tenglashtirish uchun indikativ xarajatlarni joriy etish juda maqbul ekanligi isbotini topdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Education Buildings Global Market Report 2023.
https://www.researchandmarkets.com/reports/5807106/education-buildings-global-market-report?utm_medium=PressRelease&utm_source=ResearchAndMarkets&utm_campaign=jamu273prd
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси
3. Becker G. S. Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. National Bureau of Economic Research, General Series. Published by National Bureau of Economic Research, Distributed by Columbia University Press. New York and London, 2015. 265 p.
4. Varghese N. V., Buchert L. Financing education: Redesigning national strategies and the global aid architecture. A report from the IWGE. – UNESCO: International Institute for Education Planning, 2011. 208 p.
5. Gokun O.O. Basics of information technologies of education. / O.O. Gokun, M.I. Zhaldak, Yu.I. Mashbyts and others. — Kryvyi Rih: Publishing Department of the KDPU. — 2001. — 210 p.;
6. Klaus P. The hard truth about soft skills: Workplace Lessons Smart People Wish They’d Learned Sooner / P. Klaus. – New York : Harper Collins Publishers, 2007. – 190 p.;
7. Sonmez J. Z. Soft Skills: The Software Developer’s Life Manual. – Shelter Island, New York : Manning Publications Co., 2014. – 470 p.;
8. Shlikova O. Multimedia culture: учеб. help for studies university of culture of multimedia: textbook. manual for study. universities M.: Far-Press. 2004. -231p.
9. Чуланова О. Л. Управление персоналом на основе компетенций : монография / О. Л. Чуланова. – М. : ИНФРА-М, 2017. – 122 с. – Режим доступа: [http://www.znaniy.com/jwww.dx.doi.org/10.12737/3433.;](http://www.znaniy.com/jwww.dx.doi.org/10.12737/3433.)
10. Галкив Л. И. Отсынка трат людского капитала: теория, методология, практика: монография. Львов: ИРД НАН Украины, 2011. 444 с.;
11. Жильцов Е. Н. Основы формирования хозяйственного механизма в сфере услуг / Е. Н. Жильцов – М.: Изд-во МГУ, 2011.– 231 с.
12. Ковалев А. И., Ивашкевич Т. В., Ковалев В. А., Фрик О. В. Сфера образовательных услуг: маркетинговые стратегии: монография. Hamburg, 2014. 219 с.;
13. Присенко Г.В. Прогнозирование социально-экономических процессов: Учеб. пособие. / Присенко Г.В., Равикович Е.И. – К.: КНЭУ, 2005. – 378 с.;

14. Абашкина О. Softskills: ключ к карьере / О.Абашкина. – Режим доступа: <http://www.pro-personal.ru/journal/303/7811>;
15. Чернейко Д.С. Прогноз воспроизводства человеческого капитала [Электронный ресурс] / Д.С. Чернейко // Режим доступа: URL:http://www.chelt.ru/2001/3/cherneiko_3.html;
16. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 2008. – с.132.
17. А.Вахабов, Э.Имамов, Высшее образование в Центральной Азии. Задачи модернизации. — М.: 2007. – 214 с.;
18. Қўзиев З. Б. Таълим тизимида хизматлар ва тадбиркорлик фаолияти самарадорлигини ошириш: и.ф.ф.д (PhD) дисс. Автореферати. – Самарқанд, 2020 й.;
19. Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари. -Тошкент, 2006.. Таълим жараёнида замонавий ахборот технологиялари. – Т., 2001. 18-бет.;
20. Абдукаримов Х. Профессиональное воспитания личности учителя в процессе непрерывного педагогического образования. – М., 2008. С. 30.;
21. Zaripova N. Ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasida intellektual salohiyatli yoshlar – mamlakat taraqqiyotining muhim omili (An'anaviy XIII – Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami). – Samarqand, 2016-y. 17-b.;
22. Эшбоев А.Х. Бозор муносабатларига ўтиш даврида таълим тизимининг миллий иқтисодий ривожлантиришга таъсири: и.ф.н. ...дис. автореферати. – Т.: 2008. — 25 б.;
23. Кучаров А.С. Тадбиркорлик соҳаси учун олий маълумотли мутахассисларни тайёрлашда бошқаришнинг ташкилий-иқтисодий омилларини такомиллаштириш: и.ф.д. ...дис. автореферати. — Т.: 2006. – 40 б.;
24. Кальметов Б.Д. Образовательный комплекс в рыночной экономике – Т.: Адолат, 2003. – Б. 47.; Ўқитувчи фаолиятини лойиҳалаш: //Узлуксиз таълимда модулли технология// Монография.
25. М.Тожиев, Б.Зиёмухамедов, Б.Ш.Усмонов, А.Ж.Хуррамов; Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳузуридаги Олий ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимини ривожлантириш маркази. – Т.: «TURON-IQBOʻL», 2017. – 256 б.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhih: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2025-yil, aprel, 4-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: 9710. FOCT 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlato standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**